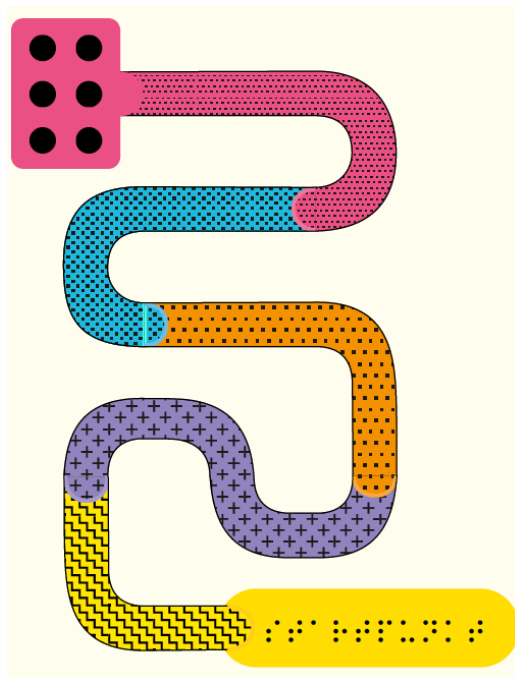

Startpunkt

Punktskriftsundervisning för nybörjare

Läroanvisning

Beställningsnummer: 10324

Specialpedagogiska skolmyndigheten

Specialpedagogiska skolmyndigheten

Försäljningen

Nygatan 18-20

903 27 Umeå

Telefon: 020-23 23 00

Fax: 090-13 75 30

E-post: order@spsm.se

Internet: www.spsm.se

Titel: Startpunkt – Punktskriftsundervisning för nybörjare

© 2015 Specialpedagogiska skolmyndigheten, Bengt Troberg och Anna Thorén

Redaktör: Myrna Selenius, Specialpedagogiska skolmyndigheten

Författare: Bengt Troberg och Anna Thorén

Illustratör: Kristina Schollin-Borg

Tryck: 2016

ISBN: 978-91-28-10324-4

Best.nr: 10324

Kopieringsförbud! Detta verk är skyddat av upphovsrättslagen! Kopiering, utöver lärares rätt att kopiera för undervisningsbruk enligt BONUS-Presskopias avtal är förbjuden. Sådant avtal tecknas mellan upphovsrättsorganisationer och huvudman för utbildningsanordnare till exempel kommuner/universitet. Den som bryter mot lagen om upphovsrätt kan åtalas av allmän åklagare och dömas till böter eller fängelse i upptill två år samt bli skyldig att erlægga ersättning till upphovsrättsman/rättsinnehavare.

Lärraranvisning till Startpunkt – punktskrift för nybörjare

Innehåll

Förord	3
Inledning.....	3
Bokens upplägg	4
Punktskrift	5
Att använda en Perkins-skrivmaskin	6
Känselövningar	7
Bokstäverna	8
a b k l	9
e o r	9
g j	10
m v	10
h n i s	10
f.....	11
c d	11
p t	11
x y	11
u å	12
ä ö	12
q w z	12
Meningar	13
Meningar - h n i s.....	13
Meningar - f.....	13
Meningar - c d	13
Meningar - p t.....	13
Meningar - u å	13
Meningar - ä ö	14
Fler meningar	14
Läs och skriv alla meningar.....	14
Skiljetecken.....	14
Punkt	15

Frågetecken.....	15
Siffror	15
Siffertecken	16
Siffror i meningar.....	16
Fler skiljetecken	16
Meningar med punkt och kommatecken.....	16
Meningar med utropstecken.....	16
Meningar med olika skiljetecken	17
Ett brev.....	17
Versaltecknet.....	17
Namn med stor bokstav	17
Meningar med stor bokstav	18
Meningar med stor bokstav och namn	18
En kort text.....	18
Hela ord av stora bokstäver	18
Hela ord av stora bokstäver i meningar	18
Fler skiljetecken	18
Tips på material	19

Förord

Startpunkt är ett nybörjarmaterial för undervisning i punktskrift som har tagits fram av Specialpedagogiska skolmyndigheten i samarbete med Synskadades Riksförbund (SRF) och Hagabergs folkhögskola. Författaren Bengt Troberg har lång erfarenhet av att undervisa vuxna som ska lära sig punktskrift och Anna Thorén arbetar som SFI-lärare och har erfarenhet av att undervisa elever med synnedsättning och blindhet. Materialet är utarbetat, och därefter vidareutvecklat, som en del i ett projekt 2014. I projektet fick nyanlända vuxna med synnedsättning möjlighet att kombinera utbildning i Svenska för invandrare (SFI) och synrehabilitering. Verksamheten bedrevs under läsåret 2013–2014 på Hagabergs folkhögskola och arbetet dokumenterades i skriften *Nyckelordet är tillsammans – erfarenheter från en kurs som kombinerar SFI med synrehabilitering*, Annika Wallin, Blira Konsult AB. Skriften går att ladda ned på www.blira.se/dokumentationer/nyckelordet.

Detta material är tänkt som ett första möte med svensk punktskrift för vuxna elever med blindhet. Bokstäverna, siffrorna och de vanligaste skiljetecknen presenteras på ett enkelt och flexibelt sätt. Utifrån elevens förutsättningar och kunskap kan materialet anpassas, byggas på och utvecklas.

När eleven har kommit igenom hela materialet kommer hen förhoppningsvis att kunna skriva och läsa enkla texter på svenska, skriven med punktskrift. Denna lärarhandledning ger dig som lärare en beskrivning av hur elevmaterialet är upplagt samt tips på hur du kan arbeta med det. Du får också en kort introduktion till vad punktskrift är och vart du kan vända dig för att lära dig mer.

Vår förhoppning är att SFI-studerande med blindhet snabbare kommer igång med sin svenskinläring genom att tidigt introduceras i svensk punktskrift. Men materialet kan med fördel även användas inom annan punktskriftsundervisning för äldre nybörjare, inom vuxenutbildning, studiecirkel inom Synskadades Riksförbund, folkhögskolekurser eller vid syncentralen.

Inledning

Nybörjarundervisning i punktskrift kan läggas upp på olika sätt. Den kan ske individuellt eller i mindre grupper. Det är bra med en liten grupp, förslagsvis 3–4 personer med en lärare. Om det är en större grupp bör man vara flera lärare. Om undervisningen sker i studiecirkel måste deltagarna få konkreta uppgifter till nästa gång man träffas.

Alla elever behöver ha ett eget exemplar av elevmaterialet Startpunkt. De behöver även ha tillgång till en Perkins-skrivmaskin samt punktskriftspapper. Det är också bra att använda den medföljande klossen med punktskriftscellen som hjälpmedel. Den är tillverkad av två rektangulära träklossar som är sammanbundna i den övre kortändan med en bit läder, så att klossen går att "veckla ut". Sex hål, med tillhörande stift, symboliserar punkterna i punktskriftscellen och de möjliggör för användaren att bygga bokstäver och andra tecken. När

klossen vecklas ut, får användaren de positioner som respektive punkt har på en punktskriftsmaskin, se kapitlet Att använda en Perkins-skrivmaskin.

Det är viktigt att du som lärare är motiverande i din undervisning och att du berättar om alla fördelar som finns med att kunna punktskrift när man har en synnedsättning. Börja gärna med en sådan diskussion. Att svenskundervisningen går lättare när man också har skriftspråket till hands, att skriva ned stödord inför ett viktigt samtal eller att märka upp sina kryddor i skafferiet är bara några av alla de fördelar som finns med att kunna läsa och skriva punktskrift.

Sist i den här handledningen finns förslag på andra hjälpmedel som kan underlätta för undervisningen.

Bokens upplägg

Boken är fördelad på två pärmar. I den första pärmen möter eleven en rad känselövningar, alfabetet samt ett par sidor med korta meningar utan versaltecken eller skiljetecken. Den andra pärmen innehåller längre meningar, våra vanligaste skiljetecken, siffror och versaltecknet.

Versaltecknet presenteras sent i materialet eftersom erfarenheten visar att det extra tecken, som det innebär, komplicerar den initiala punktskriftsinläringen. Det går däremot utmärkt att beskriva versaltecknet för eleven tidigare, så att hen är förberedd på att det kommer att dyka upp senare i kursen. I svenskundervisningen är det förstås viktigt att eleven vet hur en mening är uppbyggd och vad versaler har för funktion i skriftspråket. Detta material är dock ett första möte med punktskrift, varför det är just grunderna i punktskrift som står i fokus.

På varje uppslag i boken presenteras ord och meningar i punktskrift på höger sida. Samma innehåll finns i svartskrift (vanlig tryckt text) på den vänstra sidan, så att läraren ska kunna följa med under läsning.

Sist i den första pärmen finns sex sidor med meningar som har svartskrift på samma sida som punktskriften, på varannan rad. Dessa sex sidor kan du flytta fram i pärmen, om eleven tidigt känner sig motiverad till att läsa hela meningar, trots att alla bokstäver ännu inte har presenterats. De bokstäver som står angivna efter rubriken innebär att alla de bokstäver som dittills har presenterats finns representerade i meningarna. För vissa elever kan det vara motiverande att redan efter ett par bokstavsrepresentationer kunna ta sig igenom en mening och själv börja skriva. För andra passar det bättre att vänta.

Materialet är tänkt att lätt kunna anpassas och individualiseras. Eftersom förkunskaperna hos eleverna är så skiftande, både vad gäller punktskrift och skolbakgrund, är det svårt att skapa ett material som passar alla. Du som lärare känner din elev bäst och kan enkelt lägga till och dra ifrån övningar, även mellan de båda pärnarna – bygg på, flytta och ta bort övningar. Till exempel kan avsnittet om siffror tidigareläggas.

I den första volymen ligger en fullständig innehållsförteckning. Den sträcker sig över två sidor. Innehållsförteckningen är svårläst för en nybörjare och det är heller inte tanken att eleven själv ska navigera i materialet, i alla fall inte till en början. Det kan därför vara lämpligt att plocka ur dessa sidor eller sätta ihop dem med ett gem så att eleven inte råkar hamna på innehållsförteckningen av misstag.

Använd pärmarna till att samla lämpliga övningar, texter och träningsmaterial som du har skapat. En spännande artikel i tidningen kan vara en bra läsövning att spara. Material som eleven själv skapar går också bra att sätta in i pärmarna. Det kan vara mycket motiverande och positivt för eleven att gå tillbaka och läsa text som hen tidigare skrivit, eller att visa sina texter för någon vän eller familjemedlem.

Båda pärmarnas framsida är försedda med varsin abstrakt taktill svällpappersbild i färg. Bilderna består av en linje som slingrar sig över papperet och tanken är att eleven ska följa linjen med sina fingrar, från den fulla cellen uppe till vänster till det avslutande ordet startpunkt a eller startpunkt b nere till höger (startpunkt a står för den första volymen och startpunkt b står för den andra). I den första bilden möter eleven en fet linje vars yta ändrar karaktär allteftersom hen tar sig framåt. I den andra pärmen möter fingrarna istället först två tunna linjer som övergår till en prickad sträcka. Den prickade sträckan avbryts här och var av större prickar och pilar. Det blir en spännande fingerresa och mycket att upptäcka.

Bilderna är tänkta som en introduktion till att läsa taktila bilder och eleven kan återgå till dem flera gånger. Om eleven visar stort intresse för taktila bilder finns en mängd olika bilder att beställa hos SPSM, till exempel föremål, kroppsdelar eller djurbilder.

Punktskrift

Personer med blindhet använder punktskrift som skriftspråk. Punktskriften finns över hela världen och ger personer med blindhet större möjlighet att själv uttrycka sig och kommunicera i skrift.

Ett tecken i punktskrift, en så kallad punktskriftscell, består av en till sex upphöjda punkter. De sex punkterna är ordnade på tre rader i två kolumner. Tanken med storleken på punktskriftscellen är att den ska få plats i fingerblomman, det vill säga den känsligaste delen av fingertoppens undersida.

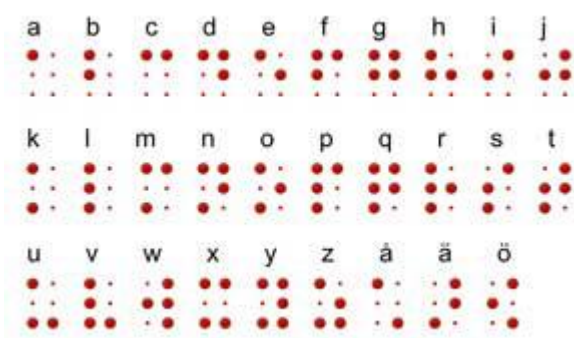

Punktskrift finns i olika språk över världen, men ser inte likadan ut överallt. Bland annat kan punktskriftscellens storlek variera mellan olika länder liksom specialtecken inom exempelvis matematik. De latinska bokstäverna a–z är internationellt vedertagna, liksom förtecknet för siffror.

För att få fördjupad kunskap om svensk punktskrift kan du läsa mer på punktskriftsnämndens webbplats, www.punktskriftsnamnden.se. Punktskriftsnämnden är en statlig

nämnd som arbetar för att främja användandet av punktskrift och taktila bilder, samt uppmuntra och utveckla taktil läsning för personer med blindhet. De skrivregler och rekommendationer som gäller för svensk punktskrift finns återgivna i Punktskriftsnämndens skriftserie Svensk punktskrift. De går både att beställa och ladda ned som pdf:er: *Allmänna skrivregler* (1997), *Skrivregler för matematik, naturvetenskap och data* (1998) och *Redigering och avskrivning* (1999).

På Specialpedagogiska skolmyndighetens webbplats www.spsm.se finns också bra information om att undervisa personer med synnedsättning, skrifter att beställa eller ladda ner samt kurser i ämnet.

Att använda en Perkins-skrivmaskin

Att sätta i ett nytt papper i en punktskriftsmaskin är inte så enkelt de första gångerna. Testa att göra det själv några gånger innan du gör det med elever. Träna sedan tillsammans och prata om vad ni gör med händerna medan ni hanterar maskinen.

Här följer en instruktion om hur man sätter i ett papper i en punktskriftsmaskin samt hur man skriver på den:

1. Känn efter om rattarna som finns på höger och vänster sida är i låst läge genom att vrida dem bakåt. Det kanske inte alls går att röra dem och då är maskinen i rätt läge för att sätta i ett papper.
2. Dra pappersfrigörarna som finns på höger och vänster sida mot dig.
3. Ta fram ett punktskriftspapper. För in det i maskinen genom att lägga ner pappret vågrätt på den ca 2 cm breda kanten på baksidan. För pappret längst in till vänster i den smala öppningen. Fäll ner pappersfrigörarna i låst läge (från dig).
4. Rulla in pappret i maskinen tills det tar stopp.
5. Se till att det lilla skrivhuvudet är beläget längst ut i vänster kant. Flytta det genom att sätta i höger eller vänster pekfinger i vagnförflyttaren som finns ovanpå maskinen.
6. På baksidan av maskinen finns marginalstopparna. De ska vara i rätt läge. Den vänstra ska vara längst ut till vänster och den högra ska vara strax innanför papprets högerkant.

7. Eleven kan nu skriva punkter med hjälp av de sex tangenter som finns på maskinen. Den breda tangenten i mitten är mellanslag och direkt till vänster om den sitter, räknat från höger, tangent 1, 2 och 3. Till höger om mellanslag sitter, räknat från vänster, tangent 4, 5 och 6.
8. Längst upp till vänster sitter knappen för radmatning (ny rad) och längst upp till höger sitter knappen för backsteg.
9. Tryck en gång på knappen för radmatning innan du börjar skriva. I fortsättningen kan du trycka två gånger på denna knapp varje gång du byter rad, så blir det dubbelt radavstånd. Det är lättare att läsa för nybörjare.
10. Tryck ner alla sex tangenterna samtidigt så att hela braillecellen bildas. Fyll några rader med detta. Gör olika kombinationer av punkter. Det är viktigt att känna efter hur resultatet blir på pappret.
11. För att ta loss pappret ska du dra pappersfrigöraren mot dig och dra ut pappret.

Känselövningar

Det första avsnittet i boken består av känselövningar. Här har du som lärare den viktiga uppgiften att introducera eleven i en god handställning. Det är viktigt att från allra första början tänka på hur man använder sina fingrar. Prata om hur man kan använda sina händer och fingrar för att känna i olika situationer. När man ska läsa punktskrift är det viktigt att fingerblomman används för att läsa av punkterna. Därför ska man låta hela handen ligga ner så mycket det går för att få en bra vinkel. Om man kuper handen blir det istället fingertoppen som används och det är inte att rekommendera.

Prata om fingrarnas olika uppgifter i lässituationen. För det mesta är det pekfingerarna som man fixerar med när man läser. Man använder vänster och höger finger och växlar mellan dessa. Övriga fingrar finns med för att ge viktig information, till exempel för att känna hur långt nästa ord är eller att raden är slut.

Tänk på det här för att få en bra arbetsställning redan från början:

- Se till att eleven sitter bekvämt. Det är viktigt att slappna av i armar och axlar.
- Låt elevens båda händer ligga på baksidan.
- Använd fingerblomman, den undre delen av fingertoppen, och låt den sakta glida över punkterna från vänster till höger. Gör detta först med höger hand och låt vänsterhandens fingrar följa direkt efter, med bara några millimeters mellanrum. Tänk på att beröringen ska vara lätt. Låt eleven beskriva vad hen känner.
- Gnugga inte uppåt och neråt. Rör fingrarna från vänster till höger och gå tillbaka och känn flera gånger om det behövs.
- Var noga med att kontrollera att eleven har förstått instruktionen. Vid behov kan du som lärare visa handställningen och låta eleven känna på dina händer.

På den första sidan i materialet finns ett antal hela punktskriftsceller. Här är det viktigt att du som lärare beskriver systemet med sex punkter. Använd den medföljande klossen och plocka med stiften och placera dem i olika positioner. Berätta att man kan kombinera dessa sex punkter på 63 olika sätt. Det räcker gott och väl till hela alfabetet, skiljetecken, siffror med mera. Vissa svartskriftstecken skrivs med två eller flera punktskriftstecken i kombination, men dessa kommer senare i punktskriftsundervisningen.

Klossen kan också användas som ett hjälpmedel när det gäller att skriva på en punktskriftsmaskin. Då viker man ut klossen så att den sammanhållande fliken i mitten föreställer maskinens mellanslagstangent. Man har då punkt 1, 2 och 3 till vänster och 4, 5 och 6 till höger.

Låt eleven känna på den fulla punktskriftscellen på omslaget och räkna hur många det är. Gå vidare till de första känselövningarna. Här finns 12 fulla celler utplacerade på papperet. Kan eleven hitta dem? Använd båda händerna och känn över hela papperet. Räkna punkterna i cellen – kan ni känna alla 6? Det är inte alls ovanligt att man känner bättre med den ena handen, det kan vara vänster eller höger hand. Bästa förutsättningarna har man om man tränar båda händerna från starten.

Fortsätt sedan med resten av känselövningarna genom att låta eleven beskriva raderna. Här finns olika kombinationer av punkter, streck och öppningar. Återkom till dessa övningar under kursens gång, så kan eleven utveckla både språket om vad hen känner och den taktila förmågan i sig.

Bokstäverna

Bokstäverna presenteras ensamma eller i grupper upp till fyra stycken. Arbeta med bokstäverna i den ordning som de presenteras i materialet. Det är den bästa ordningen för nybörjare, beroende på hur många punkter bokstäverna består av och var punkterna är placerade i cellen.

Under varje presentation av nya bokstäver finns en prickad rad. Under raden följer övningar med korta ord, aldrig fler än åtta per sida. Orden är skrivna i två spalter. I den vänstra spalten står ordet skrivet normalt, med tät punktskrift. I den högra spalten står samma ord skrivet med gles punktskrift, med ett mellanslag mellan varje bokstav. Mellan orden löper en så kallad ledlinje, en streckad hjälplinje, som hjälper eleven att hålla riktningen på raden när man ska förflytta sig mellan de olika orden. Eleven kan läsa det vänstra ordet, gå över till det högra ordet för att känna bokstav för bokstav för att sen återvända till det vänstra ordet. Om eleven känner sig bekväm med att läsa enbart den vänstra spalten, går det naturligtvis bra. De glesa orden ska hjälpa eleven i de fall det normalt skrivna är för svårt.

De första sidorna innehåller nonsensord, ord utan betydelse. Allteftersom fler bokstäver lärs in övergår materialet till riktiga ord. Träna på att läsa och uttala orden, samt beskriva dess betydelse.

Det är viktigt att påminna eleven om att använda båda händerna. Se också till att händerna ligger ner i boken och att fingerblomman ligger ner på bokstaven.

För att beskriva vilka punkter som ingår i en bokstav eller ett tecken skrivs ett p följt av den position som punkten eller punkterna har i det tecken som beskrivs, till exempel p1 (punkt 1 som är bokstaven a) eller p234 (punkterna 2, 3, 4 som är bokstaven s). Siffror och vissa tecken skrivs med två punktskriftsceller efter varandra, till exempel tankestreck, p36p36.

a b k l

Här finns bokstäverna a, b, k och l visade längst upp på sidan.

a: p1

b: p12

k: p13

l: p123

Låt höger fingerblomma känna på a och förflytta sedan fingret till nästa bokstav som är ett b. Låt vänster känna på a. Gå sedan vidare på samma sätt till k och l. Låt fingrarna känna på bokstäverna med lätt beröring. Om det är svårt att känna ska man gå tillbaka och låta fingret glida in från vänster på bokstaven igen. Gnugga inte uppåt och nedåt över bokstaven.

Låt eleven skriva varje bokstav flera gånger. Rulla upp pappret en bit och känn på resultatet. Träna också på att rulla tillbaka pappret och att komma i rätt läge igen. Läs och skriv orden på denna sida och gå därefter till nästa sida som också innehåller korta ord med samma bokstäver.

Ett tips! Lägg fingerblomman på bokstaven k, om man känner både punkt ett och tre utan att röra på fingret så har man ett perfekt läsläge.

Kom ihåg handställning och att träna både höger och vänster hand.

e o r

Känn på de tre nya bokstäverna i tur och ordning. Uppmana eleven att försöka komma på vilka punkter varje bokstav innehåller.

e: p15

o: p135

r: p1235

Låt fingrarna glida över sidan. Försök att uppfatta enskilda bokstäver.

Försök sedan att tyda orden, antingen till vänster eller till höger om ledlinjen. Skriv de nya bokstäverna e, o och r. Fyll fem rader med dessa bokstäver i blandad ordning. Rulla upp pappret en bit och känn på bokstäverna. Gå sedan vidare och jobba på samma sätt med följande tre sidor.

Varva arbetspassen med bokstäver och känselövningar. Gå tillbaka till känselövningarna i början av boken samt pärmarnas framsidor. Träna på hur man använder händerna, enligt tidigare instruktioner. Det är också bra använda sig av andra metoder för att träna känseln, till exempel sortera småsaker som har olika former, storlekar och texturer i olika skålar: knappor, gem, pärlor.

g j

Använd klossen och beskriv för eleven vilka punkter respektive bokstav innehåller.

g: p1245

j: p245

Skriv bokstäverna och kontrollera att eleven skriver rätt. Låt eleven läsa och uttala bokstäverna. Läs orden och skriv dem sedan på egen hand på punktskriftsmaskinen. Känn på orden och läs dem igen.

Kan eleven hitta på fler ord att skriva? Kan ni kombinera orden och bilda meningar?

m v

Låt eleven beskriva dessa bokstäver genom att säga vilka punkter de består av:

m: p134

v: p1236

Låt sedan eleven läsa orden. Man kan också göra en sökövning. Leta efter ordet varm eller mormor. Vilken rad, räknat uppifrån? Uttala orden och skriv dem sedan på punktskriftsmaskin.

Koppla av en stund från läsning och skrivning och jobba i stället med klossen. Bygg alla bokstäver som ni kan.

h n i s

Träna in dessa bokstäver. Prata om hur eleven tycker att bokstäverna känns. Vilka punkter?

h: p125

n: p1345

i: p24

s: p234

Träna på att skriva dessa bokstäver. Växla mellan h och n några rader. Prata om skillnaden mellan i och e (p15) och knep på hur man kan komma ihåg vilken som är vilken. Till exempel att e innehåller punkt 1. Bilda sedan små ord, till exempel han, hon och noll och skriv dem på punktskriftsmaskinen. Läs sedan igenom orden på sidorna. Hade eleven redan kommit på några av orden?

Nu kanske någon eller några av eleverna tycker att det är mycket svårt med känseln. Detta är ganska vanligt och det är då bra om man kan gå tillbaka till början av boken och träna på känselövningarna. Låt eleverna leta reda på olika tecken i raderna av övningar. Sök olika

kombinationer av punkter, till exempel punkterna ett och tre, två och fem eller liknande. Vilken rad uppifrån räknat hittar du ett k första gången?

f

Här kommer bokstaven f alldeles ensam. Det kan vara bra att ta det lite lugnt ett tag så att eleven hinner befästa allt som ni redan har arbetat med. Ge mycket beröm för allt arbete eleven har lagt ner!

f: p124

Känn och skriv f. Läs och skriv orden på sidan.

Låt eleven nu skriva alla bokstäver som hittills presenterats: a b k l e o r g j m v h n i s f

Dessa 16 bokstäver kan du använda till många ord och meningar. Kan eleven själv hitta på meningar med orden som presenterats hittills? Till exempel "hon lagar fisk" och "han bakar kaka".

Bygg gärna ord med olika material, för att träna den taktila avkodningen på flera sätt. Ni kan till exempel använda flörtkulor eller klippa papper med olika struktur.

c d

Nu presenteras bokstäverna c och d.

c: p14

d: p145

Träna in dessa två nya bokstäver på samma sätt som tidigare. Förklara c tillsammans med k och träna på att uttala orden som innehåller ck.

p t

Läs och skriv dessa två bokstäver:

p: p1234

t: p2345

Här kan det vara bra att ta fram klossen igen eftersom det är så många punkter att hålla reda på.

Skriv orden talar, tak, tappa, peka och tack.

x y

Här kommer bokstäverna x och y.

x: p1346

y: p13456

Kom ihåg att fingerblomman ska ligga ner så att man känner hela bokstaven x utan att röra på fingret. Känn på bokstaven y på samma sätt. Här är det väldigt tätt mellan punkterna eftersom det bara är punkt två som saknas. Låt eleven bygga bokstäverna med klossen, så att hen själv upptäcker hur många punkter som utgör bokstaven y. Skriv bokstäverna på

punktskriftsmaskinen – det blir många tangenter att hålla nere, så träna tills det sitter. Låt eleven känna på sina bokstäver.

Läs orden och följande ord: taxi, lax, ny, by, nysa och sax. Använd fantasin och skriv fler ord.

u å

Känn på dessa två nya bokstäver. Kan man hitta likheter med någon tidigare bokstav?

u: p136

å: p16

Här är det viktigt med rätt handställning eftersom bokstaven så lätt kan blandas med k om man håller handen lite felaktigt. Tänk på att handen inte ska ligga snett i förhållande till boksidan. Läs orden på sidan flera gånger. Välj ut några av orden och skriv dem. Om gruppen innehåller fler punktskriftsläsare är det trevligt att byta ord med varandra, eller att hitta på nya ord tillsammans. En rolig övning kan vara att skriva en mening och dela med sig av den till kurskamraten – ”Kan du läsa det jag skrivit?”. Det kan vara motiverande att redan nu se att punktskriftskunskaperna kommer att vara nyttiga i vardagen.

ä ö

Träna in bokstäverna ä och ö på samma sätt som ovan.

ä: p345

ö: p246

Läs och skriv omväxlande. Kom ihåg handens ställning och att inte trycka för hårt. Sitt bekvämt och slappna av i armar och axlar.

q w z

Här kommer de tre sista bokstäverna i alfabetet, q w och z.

q: p12345

w: p2456

z: p1356

Dessa bokstäver förekommer ju inte så ofta i svensk text. Prata om bokstäverna och ge exempel på ord och namn där de används. Bygg bokstäverna med klossen – jämför q och t, w och r samt z och n.

Träna på att läsa orden som hittills presenterats i bokstavsgenomgången. Läs gärna raderna flera gånger och försök att få en bra teknik i läsningen. Använd båda händerna och låt pekfingerblomman glida lätt över orden från vänster till höger. Försök att läsa en rad snabbare utan att uppfatta orden. Vissa bokstäver kanske ändå uppfattas. Gör det om och om igen och snart kanske flera bokstäver uppfattas, fortfarande utan att förstå orden. Detta är en metod för att öka elevens läshastighet.

Meningar

Här kommer de första korta meningarna. När eleven ska börja läsa meningar är det viktigt att vara uppmärksam på lästekniken. Lägg ner båda händerna i boken. Låt höger och vänster pekfingerblomma följas åt, med endast några millimeters mellanrum. När man kommer till radens slut, gå tillbaka med vänster hand till början av raden igen. Låt höger ligga kvar i slutet av raden. Gå sedan ner med vänster hand, till början av nästa rad och flytta därefter höger pekfinger och placera det framför vänsterfingret som på raden ovan. Man gör så här för att vara säker på att inte hoppa över någon rad. Detta tränar också båda pekfingerblommorna. Många punktskriftsläsare kan säkert känna något bättre med den ena eller den andra handen. Det allra bästa är om man känner lika bra med båda händerna och för att kunna göra det är det viktigt att träna. Kom ihåg att inte trycka för hårt eller att gnugga uppåt och neråt.

Om eleven är motiverad och vill läsa mer innan ni har arbetat med hela alfabetet, kan du flytta fram de här sidorna i pärmen. Nedan ser du var respektive sida med meningar kan placeras i sådant fall. **Meningar h n i s** innebär att när eleven gått igenom alla bokstäver, till och med dessa, kan hen läsa dessa meningar. De innehåller bara bokstäver som hittills presenterats.

Meningar - h n i s

Dessa korta meningar kan placeras in efter presentationen av bokstäverna h, n, i och s.

Läs meningarna tillsammans. Prata om vad de betyder. Kombinera sedan ihop de olika orden och skapa nya meningar, till exempel "mamma har en bok" och "han har rosa skor". Skriv de nya meningarna på små kort. Lägg dem på bordet framför eleven och dra ett kort i taget. Läs meningarna. Om gruppen består av flera elever som läser punktskrift är det roligt att göra denna övning tillsammans.

Meningar - f

Dessa korta meningar kan placeras in efter presentationen av bokstaven f.

Arbeta med orden på samma sätt som ovan.

Meningar - c d

Dessa korta meningar kan placeras in efter presentationen av bokstäverna c och d.

Arbeta med orden på samma sätt som ovan.

Meningar - p t

Dessa korta meningar kan placeras in efter presentationen av bokstäverna p och t.

Arbeta med orden på samma sätt som ovan.

Meningar - u å

Dessa korta meningar kan placeras in efter presentationen av bokstäverna u och å.

Arbeta med orden på samma sätt som ovan.

Meningar - ä ö

Dessa korta meningar kan placeras in efter presentationen av bokstäverna ä och å.

Arbeta med orden på samma sätt som ovan.

Fler meningar

Den andra pärmens börjar med två sidor med enkla meningar, utan punkt. Diskutera vad meningarna betyder, träna uttal och uppmuntra eleven att fortsätta träna nu när hen kommit så långt. Låt eleven själv komma med förslag på meningar som följer samma upplägg.

Hittills har radavståndet mellan raderna varit konstant och luftigt, med två tomma rader mellan varje ord/mening. Från och med sidan 59 förekommer lite längre meningar, som inte får plats på en rad. Då används dubbelt radavstånd mellan rader som ingår i samma mening och två tomma rader mellan meningarna. Det gör det lättare att skilja meningarna åt. Om det ändå är svårt för eleven att veta vad som är en ny mening, kan ett bra tips vara att sätta en bit häftmassa vid varje ny mening.

Det kan vara roligt att klippa sönder meningar för att sedan pussla ihop dem igen, kanske i nya kombinationer. Hjälpt i sådant fall eleven att lägga dem på bordet så att punktskriften är placerad på rätt sätt och inte upp och ned.

Läs och skriv alla meningar

Nu följer sex sidor med lite längre meningar, som varvas med korta treordsmeningar. Det kan vara skönt för eleven att få känna att en mening är lätt att läsa, varför vi valt att blanda lite längre meningar med korta. Läs igenom en sida i taget. Välj sedan ut minst tre meningar som eleven själv skriver på punktskriftsmaskinen. Om eleven vill byta ut något ord går det bra, var dock uppmärksam på att inte alla meningar startar med ordet jag, eftersom alla tecknen behöver tränas.

Skiljetecken

Nu introduceras de första skiljetecknen, punkt och frågetecken. Vi väntar ytterligare ett litet tag med versaltecknet, men läraren kan berätta om versaltecknet så att eleven är förberedd på det.

När ett nytt skiljetecken presenteras skrivs skiljetecknet alltid efter en full cell. Det gör det lättare för läsaren hitta tecknets position i cellen.

Punkt

Punkt (.): p3

Börja med att presentera vilken position punkten har i punktskriftscellen. Känn på punkten tillsammans med den fulla cellen. Låt eleven testa att skriva den några gånger, gärna ihop med bokstäver men också i kombination med den fulla cellen.

Meningarna som följer har blivit lite längre sen förra övningen. Låt eleven läsa dem, stanna upp vid punkten och känna hur den möter bokstaven som föregår den.

Här kan det vara en god idé att eleven skriver några egna meningar om sig själv. Om det är flera elever i din grupp kan de byta meningar med varandra.

Frågetecken

Frågetecken (?): p26

Börja med att presentera vilken position frågetecknet har i punktskriftscellen. Känn på punktskriftscellen tillsammans med den fulla cellen. Låt eleven testa att skriva det några gånger, gärna ihop med de korta frågeorden: var? vem? och när? men också i kombination med den fulla cellen.

Låt eleven läsa meningarna. Stanna till vid frågetecknet och känn efter hur punkterna möter bokstaven som föregår den. Skriv av några av meningarna och låt eleven också skriva svar på de frågor hen kan svara på. Låt eleven skriva egna frågor som antingen läraren eller en kurskamrat skriver eller säger svar på.

Siffror

Nu presenteras hur man skriver och läser siffror i punktskrift. Detta avsnitt kan tidigareläggas, om det är lämpligt för eleven.

De tio första bokstäverna i alfabetet bildar siffrorna. Siffran 1 är alltså a, och siffran 2 är b och så vidare. Siffran 0 är den tionde bokstaven, alltså j. För att skilja på bokstav och siffra skriver man ett så kallat siffertecken framför bokstaven. Siffertecknet består av punkterna 3, 4, 5 och 6. Siffertecknet skrivs direkt före siffran/(bokstaven), utan mellanslag. Skrivs ett mellanslag ut, ska alltså siffertecknet återupprepas. 400000 skrivs alltså med ett siffertecken, medan 400 000 skrivs med nytt siffertecken före de tre sista tecknen.

Exempel:

p3456p1 är siffran 1.

p3456p1p1 är talet 11.

p3456p12p14p1245 är 237.

p3456p145p245p245p245 är talet 400000.

p3456p145p245p245 följt av p3456p245p245p245 är talet 400 000 med mellanslag

Siffertecken

Denna sida presenterar siffrorna 1–9 samt 0. Siffrorna står också skrivna med bokstäver, så att eleven kan läsa ut dem. Låt eleven läsa siffrorna många gånger. Hoppa mellan siffrorna och läs dem i annan ordning än den förtryckta.

Gör ett enkelt memory genom att skriva räkneord med bokstäver (ett, två, tre och så vidare) och siffror med siffertecken (siffertecken a, siffertecken b, siffertecken c och så vidare). Träna genom att para ihop räkneorden med rätt siffror. Är det flera elever i gruppen spelar ni tillsammans.

Prata om sifferuttryck i vardagen och låt eleven skriva siffrorna. Börja med ental och fortsätt med större tal. Skriv dagens datum, skostorlek, ålder och priser på mat.

Siffror i meningar

Här kommer två sidor med siffror i meningar. Läs meningarna, låt eleven byta ut siffrorna och skriva meningarna om sig själv istället.

Fler skiljetecken

Nu introduceras ytterligare två skiljetecken: kommatecken och utropstecken.

När ett nytt skiljetecken presenteras skrivs skiljetecknet alltid efter en full cell. Det gör det lättare hitta rätt position i cellen.

Meningar med punkt och kommatecken

Nu följer en sida med meningar som innehåller både kommatecken och punkt.

Kommatecken (,): p2

Till en början använder vi kommatecknet framför allt vid uppräkningslistor. Kommatecknet följs alltid av en tom cell, enligt svenska skrivregler. Detta gör det enklare att uppfatta tecknet, samt dess funktion.

Kommatecknet används också som decimaltecken, förklara det för eleven.

Läs sidorna och diskutera kommatecknets placering och hur det känns i kombination med andra tecken. Jämför kommatecknet med punkten – är det lätt att urskilja?

Lägg gärna till egna meningar.

Meningar med utropstecken

Här kommer en sida med meningar och utrop som innehåller utropstecken.

Utropstecken (!): p235

Läs orden och meningarna. Försök att hitta på egna ord som kan följas av utropstecken, till exempel sluta!, mums! och wow!. Hitta gärna på ord som slutar på olika bokstäver, så att eleven får möta utropstecknet tillsammans med olika bokstäver.

Meningar med olika skiljetecken

Här finns läsövningar med olika skiljetecken. De sex meningarna innehåller alla de skiljetecken som eleven hittills har mött, men blandat för att eleven ska få möjlighet att träna på dem ytterligare. Detta kan vara en svår övning, eftersom eleven tidigare har mött samma skiljetecken flera gånger i rad. Börja med att repetera tecknen för punkt, kommatecken, utropstecken och frågetecken. Skriv dem på ett papper och ha som "kom-ihåg"-lapp bredvid boken.

Varva med att skriva meningar med olika skiljetecken, till exempel frågor eller påståenden. Om flera deltagare arbetar tillsammans kan man turas om genom att någon läser en mening ur boken och övriga skriver.

Ett brev

Ett bra sätt att träna på att läsa och skriva punktskrift är att man skriver korta brev till varandra. Här finns ett exempel. Övningen kan byggas på genom att eleven själv skriver ett kort brev, sms eller mejl till någon. Tänk på att försöka använda de skiljetecken ni gått igenom.

Versaltecknet

Nu är det dags att presentera versaltecknet. I punktskrift återges versal med ett förtecken, punkt 6. Tecknet anger att närmast följande bokstav är en versal.

För att skriva stor bokstav i början av en mening eller i namn så anges alltså detta med punkt 6 direkt före bokstaven. Detta innebär att man får skriva två tecken för stor bokstav.

Exempel:

Ett versalt A skrivs: p6p1

Om ett helt ord ska skrivas med versaler anges det med två förtecken, punkt 6 och punkt 6 igen, följt av ordet.

Exempel: ABBA skrivs: p6p6p1p12p12p1

Det är lätt att till en början blanda ihop det versala förtecknet med nästkommande punktskriftscell och detta bör läraren vara uppmärksam på när tecknet nu introduceras.

Namn med stor bokstav

Här följer en rad namn, där versaltecknet möter olika bokstäver. Detta tränar elevens förmåga att uppfatta punkten i olika kombinationer.

Läs namnen flera gånger. Skriv egna namn med förtecknet för versal på punktskriftsmaskinen, klipp ut dem och lägg dem framför eleven. Låt eleven plocka ett namn i taget, läsa vad det står på kortet och sortera dem i olika högar: namn på män och namn på kvinnor eller namn på olika städer och länder.

Meningar med stor bokstav

Denna sida presenterar sex meningar med inledande versal. De avslutas med antingen punkt eller frågetecken. Ta god tid på er, meningarna är ganska långa och innehåller flera tecken som eleven har lärt sig nyligen.

Meningar med stor bokstav och namn

Denna läsövning innehåller sex meningar med inledande versal och namn med inledande versal. Dessutom möter eleven både frågetecken och punkt. Det är mycket att hålla reda på. Passa på att stanna upp och reflektera över punktskriftsinläringen – "Vad går lätt?" och "Vad är svårt?".

En kort text

Här kommer en kort text, som löper över två sidor. Förbered eleven på vad texten handlar om och hur lång den är. Låt eleven känna på texten som helhet innan hen börjar läsa. Då blir det lättare att planera sin läsning och veta vad man har framför sig. Diskutera textens innehåll och gör ett första försök till att skriva en egen text om till exempel en utflykt. Det viktiga här är att skriva en text, om versaltecknet faller bort är det något ni kan diskutera i efterhand. Låt eleven läsa sin text högt.

Hela ord av stora bokstäver

Här följer en lista med ord som skrivs med versaler, till exempel SJ och IKEA. Ord med bara versaler anges, som tidigare nämnts, med två versaltecken följt av bokstav. Låt eleven skriva egna ord som innehåller enbart versaler. Varva med ord som har inledande versal och träna förmågan att uppfatta det ensamma och det dubbeltecknade tecknet. Kom ihåg att eleven också ska läsa den text hen skriver och gärna dela med sig av sin text till eventuella studiekamrater.

Hela ord av stora bokstäver i meningar

Denna sida innehåller sex meningar med inledande versal och insprängda ord skrivna med enbart versal. Läs meningarna och skapa egna. SAS har flyg till London eller Jag handlade på IKEA, kanske bättre passar elevens erfarenheter.

Fler skiljetecken

Här visas några fler av de vanligaste skiljetecknen.

Varje tecken ligger i direkt anslutning till en hel punktskriftscell för att visa tecknets position. Denna lista ska ses som en uppslagsdel och något ni i er fortsatta träning kan plocka in då det känns lämpligt. Är eleven nyfiken på eller har stött på fler skiljetecken går det naturligtvis att presentera dem, läs då i Punktskriftsnämndens skrift *Svenska skrivregler för punktskrift* (i kapitlet Punktskrift finns information om hur du kan få tag i den).

Kolon (:): p25

Bindestreck (-): p36

Tankestreck (-): p36p36

Citat (""): p56

Parentes före (: p236

Parentes efter): p356

Tips på material

På SPSM:s webbshop (som du når via www.spsm.se) finns många bra material som kan underlätta och variera undervisningen, ett axplock:

- **Sorteringsfack, tre olika varianter**
 - lämpliga för sorteringsövningar för att träna den taktila avkodningen
- **Alfabetspussel – nyfiken på punktskrift**
 - ett punktskriftspussel som tränar alfabetet på ett lekfullt sätt, som komplement till papper och punktskriftsmaskin (utkommer under våren 2016)
- **Djur i Sverige A–Ö**
 - en bok om Sveriges 100 vanligaste djur, inklusive 150 taktila svällpappersbilder i färg
- **Ploppark, sex olika varianter**
 - plastark med olika antal och olika placerade ploppar som går att trycka ned för att markera exempelvis svar vid frågesport
- **Blackboard**
 - en ritplatta med vilken man snabbt kan framställa enkla taktila bilder. Det enda som behövs, förutom Blackboard, är papper och kulspetspenna.
- **Brailleceller i plastrelief**
 - ett material som kan användas för att träna positioner i punktskriftscellen, ett bra komplement till punktskriftsmaskinen
- **Taktil klocka**
 - en klocka med punktskrift i syfte att träna analog tid
- **Taktila svällpappersbilder med olika tema, basbilder**
 - bilder på djur, anatomi, kartor, flaggor och så vidare. Bilderna säljs styckevis och innehåller information skriven med punktskrift.